

Beklädnad i de posthistoriska samlingarna

Av Marianne Larsson

Vardagligt, vetenskapligt och visningsbart är nyckelord i Postmuseums aktuella insamlingspolicy för posthistoriska föremål. Målsättningen med samlingarna är att de skall berätta om människor och arbete i Posten på alla nivåer, under skilda epoker och i olika delar av landet. När nya föremål och dokument samlas in är det viktigt att de bidrar till ny kunskap och det är en fördel om de kan väcka intresse i museets utställningar. Andra nyckelord i insamlingspolicyen är brytpunkt och exemplifierande. Samlingarna skall spegla Posten genom tiderna. Därför är det viktigt att dokumentera större eller mindre utvecklingssteg, gärna tydliga brytpunkter. Väl valda exempel ur den postala verkligheten får representera en större helhet, eftersom det är omöjligt att samla på "allt". En uppdaterad insamlingspolicy fungerar som stöd för museets tjänstemän när de skall bygga upp samlingarna.

Hur har då insamlingen gått till under de hundra år museet har existerat? Genom att söka spår i museets samlingar, bland arkivalier, föremål och bilder, har jag försökt tolka hur tidigare museimän (ja, oftast män) har tänkt och gjort. Vad har samlats in? Hur har materialet registrerats och dokumenterats? Hur har samlingarna använts?

Mot bakgrund av ett pågående forskningsprojekt om Postens beklädnad har jag försökt få en bild av insamlandet med utgångspunkt i dräkt och uniform. Allt material i samlingarna som rör uniformer och andra dräktplagg är registrerat under beteckningen "beklädnad". I föremålssamlingarna finns det framför allt fastställda uniformsplagg, men även ytterplagg, vinterkläder och

MARIANNE LARSSON, f. 1956
i Stockholm, har arbetat som intendent på
Postmuseum sedan 1986. Hon är sedan 2002
antagen som doktorand i etnologi vid
Stockholms universitet och Nordiska museets
forskarsskola i samverkan med Postmuseum.
Hon skriver en avhandling om Postens
beklädnad i ett kulturhistoriskt perspektiv.

skyddskläder. Där finns också senare decenni-
ers kläder för kassapersonal och dessutom
ett antal utländska uniformer. Även postil-
jonsbrickor och försvarsvapen hör till be-
klädnad men de ges inget längre utrymme i
denna artikel. Material om beklädnad är väl
synligt i museisamlingarna, och så har det
varit sedan Postmuseum grundades. Det
finns idag mer än tusen dräktplagg i magasi-
nen och eftersom Posten sedan 1960-talet
har tagit fram nya klädprogram omkring
vart tionde år blir det snabbt fler.

Historien om Postens uniformering kan
uppfattas som två parallella berättelser. Den
ena rör yrkesgrupper på lägre nivå, tidvis be-
nämnda postbetjänte. Framför allt handlar
det om postiljoner och brevbärare som ar-
betat med transporter av postförsändelserna.
Den andra berättelsen handlar om äm-
betsmän och tjänstemän av högre grad, de
som fungerat som centrala administratörer
eller tjänstemän på postanstalterna. För den
lägre personalen har uniformen varit obliga-
torisk medan högre tjänstemän har burit
den frivilligt. Distinktionen framgår tydligt

av de två artiklar på temat som tidigare publicerats i *Posttryttaren*.

Ett svenskt postmuseum kommer på tal

Spår i arkivet visar att ett svenskt postmuseum diskuterades redan på 1880-talet i en tid då ett museisverige var under uppbyggnad. Portalfiguren var Skansens och Nordiska museets grundare Artur Hazelius, vars första utställning på Drottninggatan öppnade 1873. Hazelius var i första hand intresserad av det försvinnande bondesamhället, men bland mycket annat ville han även dokumentera postverket. Redan 1884 skrev han till generalpoststyrelsen och frågade om man till Nordiska museet kunde tänka sig att överlämna "en del inom verket fordom brukliga, men nu alldeles obrukbara föremål, hvilka eljest lätteligen förfaras". Via intendenten vid postverkets persedelförråd överlämnades ett tjugotal föremålsposter som deposition till Nordiska museet, då lokalbrist inom postverket gjorde att "tillfälle därinom icke gives att inrätta ett postmuseum". I depositionen ingick bland annat en brevbärares rock och mössa samt en postiljonsbeklädnad bestående av mössa, rock, väst, byxor, kapott, skinnkrage och sämskskinnströja.

Berättelsen om lägre tjänstemäns beklädnad började nedtecknas redan 1892 i en längre uppsats om postbetjäntes uniforms-beklädnadsförmåner. Författaren har skrivit texten för sitt eget nöjes skull mot bakgrund av att ett nytt beklädnadsreglemente för postbetjante var under utarbetande. Han tyckte att en sådan sammanställning kunde vara intressant, inte minst med tanke på att den skulle vara nödvändig om ett svenskt postmuseum skulle komma till stånd. Uppsatsen innehåller en grundlig redogörelse för postbetjäntes beklädnad från 1819 till 1890-talet. Den första fastställda beklädnaden dateras till 1823, då det beslutades att landets postiljoner skulle förseas med kapotter (långa rockar) och hattar, samt att hattarna framtill skulle vara försedda med "en sköld av tre kronor".

Ett tänkbart postmuseum nämns även i ett cirkulär från 1893. Då uppmanades lan-

dets alla postförvaltare att se till att inga gamla och utslitna föremål eller annat material blev liggande på postanstalterna eller hos de anställda. Om materialet inte kunde användas inom postverket skulle de skrivas av eller säljas, men om det kunde återanvändas eller "kunde anses för ett blifvande postmuseum vara af något värde" skulle det levereras till persedelförrådet. Således fanns det en början till en uniformshistoria och ett embryo till en uniformssamling redan före förra sekelskiftet.

Ett Postmuseum kommer till stånd

År 1903 arrangerades en postutställning i det nya centralposthuset på Vasagatan, i samband med det första nordiska posttjänstemannamötet. Det var här som tankarna på ett svenskt postmuseum började få fastare form. Syftet med utställningen var att den skulle väcka intresse för ett svenskt postmuseum som skulle skapas "för att söka rädda undan förstörelse gångna tiders postföremål", skriver Paul Gerhard Heurgren 1937 i ett manuskript om Postmuseums historia.

Generalpoststyrelsen hade inför utställningen bidragit med att ännu en gång sända ut ett cirkulär till postanstalterna med uppmaningen att "befintliga persedlar och effekter" som inte användes skulle levereras till persedelförrådet.

I december 1903 beslutade generalpoststyrelsen att de föremål som var avsedda för det nya postmuseet skulle inrymmas i fyra rum i posthuset på Lilla Nygatan 6. Museet skulle organisatoriskt knytas till Postens persedelförråd som redan var inrymt i posthuset. Till hjälp med arbetet skulle persedelintendenten få postexpeditören Erik Gustaf Lannge, som var initiativtagare till såväl 1903 års utställning som till museet. Redan från början poängterades "museets dubbla uppgift" som innebar att man inte bara skulle samla historiska föremål utan dessutom visa aktuella "persedlar och inventarier" som kunde berätta om postverkets "nuvarande ståndpunkt och verksamhet".

Samlingarna skulle indelas i två huvudavdelningar. Till den "historiska avdelning-

Postbetjäntes utrustning i rummet för moderna föremål. Postutställningen i centralposthuset 1903.

Post office workers' equipment in the room displaying modern objects, from the exhibition in the Central Post Office Building in 1903.

en" överfördes många av de föremål som visats på 1903 års utställning. Bland annat skulle "ett par äldre postuniformer, uppsatta på mannekänger" placeras i ett av utställningsrummen. "Modellsamlingen" skulle innehålla aktuella föremål, blanketter och förbrukningsartiklar hämtade från persedelförrådet, däribland en brevbärarens uniform och övriga utrustning. Samlingarna skulle vara avsedda för Postens egna funktionärer samt för särskilt kulturhistoriskt intresserade, men syftet var också att de skulle sprida "kunskap om postverkets olika funktioner" för en större allmänhet. Utställningen skulle förses med informativa texter så att även besökare som inte var fackmän skulle ha möjlighet att uppfatta föremålens "ursprung, betydelse, ändamål och användning". Syftet var att museet skulle arbeta för "upplysning" och "goodwill" i "den postala propa-

gandans tjänst", skriver Lannge i *Postryttaren* 1950, när modellsamlingen ersatts av nya utställningsprinciper.

Ett handskrivet manus från 1904 visar att den person som fick i uppdrag att arbeta med det blivande postmuseet (sannolikt Lannge) hade varit i Berlin och Köpenhamn för att studera andra postmuseers verksamhet. Skapandet av ett nytt postmuseum påverkades med säkerhet också av museala strömningar inom landet. Under 1900-talets första årtionde inträffade flera viktiga museihändelser. Professionella museitjänstemän bildade sin egen yrkesförening 1906 och Nordiska museet invigdes 1907. Samtidigt pågick etableringen av flera regionala och lokala museer runt om i landet. Under denna uppbyggnadsfas var frågan om museiföremålens uppordnande och utställande central. Föremålens ordnande i rummet diskuterades i vetenskapliga termer och inspirationen till den typologiska uppställningen hämtades från traditioner inom arkeologin.

Portarna till Postmuseum slogs upp i de-

cember 1906. En inventariejournal från museets första verksamhetsår ger en inblick i hur man inledde arbetet med samlingarna. Förteckningen visar att de första uniformsplaggen som registrerades kom från persedelförrådet. Det kan tyda på att plaggen ännu var i bruk och skulle tillföras modellsamlingen, men dessutom hade även äldre plagg bevarats i förrådet. Exempelvis kan man anta att Postmuseums kanske äldsta dräktplagg förvarats i persedelförrådet. Det gäller ett par skinnskodda vadmalsbyxor som torde vara avsedda för ridande postiljoner och som kan dateras till 1830-talet. Byxorna är försedda med generalpoststyrelsens lacksigill, vilket betyder att de som provplagg godkännts av styrelsen. Sammanlagt tillfördes samlingarna 1906 ett trettiotal plagg från persedelförrådet, medan en del andra postala föremål inkommit som gåvor från andra håll.

Samlingarna växer

I januari 1910 skrev generaldirektör Julius Juhlin till Nordiska museet och bad att få tillbaka de föremål som hade deponerats där på 1880-talet. Juhlin ansåg att föremålen nu "lämpligen torde böra införlifvas med det 1906 inrättade postmuseets samlingar". Bland de föremål som kom tillbaka till Postmuseum fanns båda de uniformsbeklädnader som ingick i depositionen. Medan tiden fram till 1913 var museets grundläggningstid kunde tiden därefter kallas för utbyggnadens tid, skriver Heurgren i sin museikronika.

Genom upprop via Postens interna kanaler, genom inköp eller privata gåvor har det under åren inkommit åtskilliga föremål till museets samlingar. År 1914 beslutades det dessutom att ett exemplar av alla "persedlar, effekter och förbrukningsartiklar" som beställdes inom Posten skulle lämnas till museet. Uniformssamlingarna bygger till stor del på gåvor, men mycket har också förvärvats direkt från Postens förråd. En betydande del av samlingarna består av dräktplagg till fastställda uniformer från 1800-talets senare del fram till mitten av 1900-talet:

rockar, kappor, kavajer, västar och byxor av mörkblått kläde, tillsammans med sommarplagg av lin, hampa eller bomull. Flest är

Överrock och mössa som tillhört Karl Frans Ludvig Wetterbergh, värdebrevbärare i Stockholm på 1920-talet. Gåva av Wetterberghs dotter. Foto: Sven Tideman.

Overcoat and cap belonging to Karl Frans Ludvig Wetterbergh, who delivered registered mail in Stockholm in the 1920s. Donated by Wetterbergh's daughter.

dock uniformsmössorna med olika gradbeteckningar från skilda epoker. Det är inte ovanligt att museisamlingar innehåller mer av högtidsdräkter än vardagskläder. Detsamma gäller även Postmuseum; det finns fler bevarade paraduniformer än fullständiga uniformer för lägre tjänstemän, trots att dessa var en betydligt större yrkeskår för vilken uniformen dessutom var obligatorisk.

Ambitionen när museet inrättades, att föremålen skulle åtföljas av uppgifter om "ursprung, betydelse, ändamål och användning" har inte alltid fullföljts. Ofta finner man bara en datering, sannolikt fastställd med hjälp av regelverken, men ibland finns det en mer utförlig berättelse om den som har skänkt eller använt kläderna. Att plaggen använts inom Posten står dock alltid klart.

Hur diskussionerna kring föremålsförvärven har sett ut i det vardagliga museiarbetet är det svårt att få fram i efterhand. Det är dock tydligt att samlingarna, utöver det vardagliga förvärvet av nytt material, har vuxit även genom aktiva val och medvetna prioriteringar. Nedan diskuteras några insamlingsprojekt som har framträtt lite tydligare än andra. Kanske är de synliga därför att de bryter en aning mot normen, men förhoppningsvis kan man genom det avvikande få syn även på det vardagliga.

En samling utländska uniformer

Redan 1914, under Johannes Rudbecks första år som föreståndare, kontaktade han ett flertal främmande postförvaltningar för att be om utländska brevbärandeuniformer till museets samlingar. Några utländska uniformer förvärvades redan då, men betydligt fler samlades in i anslutning till Världspostkongressen i Stockholm 1924. Vid kongressen deltog delegater från ett sjuttiofem län. På uppmaning från museet kom det många brevbärandeuniformer till samlingarna efter kongressen. På så sätt blev museets utländska uniformssamling betydligt utökad, skriver Heurgren 1937. Däremot nämner han ingenting om tankarna bakom idén att komplettera samlingarna med utländska

uniformer. Det mest sannolika är kanske att man var stolt över och ville lyfta fram det internationella samarbetet mellan världens postförvaltningar.

Genom åren har Postmuseum presenterats som en del av Postens verksamhet i bokverk och publikationer. Presentationerna följer i hög grad det sätt varpå samlingarna är "ordnade" eller "uppställda" i museet. Enligt en beskrivning av Rudbeck i "Svenskt Postväsen" från 1924 visades utländska uniformer från Danmark, England, Frankrike, Norge, Tyskland och Österrike i sex stora montrar. "Man fäster sig särskilt vid ett par granna postiljonsuniformer från Bayern och Österrike samt vid de röda rockarna från Danmark", skriver Rudbeck.

När Heurgren presenterar Postmuseum i "Sveriges Postverk" 1956 skriver också han om uniformer som visas i de utländska historiska samlingarna. Han nämner kortfattat att de danska brevbärandeuniformerna är röda, och att dessa är "ett trevligt inslag i gatuvimlet i de danska städerna". En annan praktfull uniform är den bajerska "med gula sämskskinnsbyxor, röd väst, blå jacka och blanklädershatt med blå och vita plymer".

Postmuseum har idag en betydande samling utländska uniformer, framför allt från 1920-talet. Dessutom finns det åtskilliga fotografier av utländska posttjänstemän i uniform. Det tycks aldrig ha gjorts någon tillfällig utställning av detta material, men under flera årtionden visades utländska uniformer i de permanenta utställningarna. Kommentarer till samlingen tyder dock på att de utländska uniformerna inte var närmare undersökta eller beskrivna. Läsaren får en uppfattning om uniformernas utseende samt att de är granna, trevliga eller praktfulla, men det saknas närmare uppgifter om när, hur och av vem plaggen har använts. Om plaggen fortfarande var i bruk i sina hemländer när de hamnade i samlingarna kan man tala om en form av samtidsdokumentation. Under de drygt åttio år de nu har hunnit åldras har de dock fört en ganska slumrande tillvaro, särskilt sedan 1980-talet då basutställningarnas utländska avdelning togs bort.

Uniformsritningar i arkivet

Det är tydligt att insamling av material till museet skedde med stor entusiasm under de första decennierna. Spår i arkivsamlingarna vittnar om att museets medarbetare noggrant har sökt efter allt tänkbart postalt material från hela världen, ofta i svenska eller utländska antikvariat. Bland oändligt mycket annat innehåller arkivet rikligt med teckningar, stick, litografier och tryck av uniformer från hela världen. Uppdelningen mellan inventarieförda föremål, som idag förvaras i magasin, och text- eller bilddokument som sorteras enligt principerna för ett arkiv, var vid den tiden inte lika tydlig som idag.

När föremålen 1914 började registreras i "Inventarium för Postmuseum" hanterade man ofta bilder på samma sätt som föremål. Såväl original som tryck och ibland till och med tidningsklipp fick ett eget inventarie-nummer. Inventariet kallas i vardagslag för huvudliggaren med tydlig adress till det system som infördes av Nordiska museet redan under Hazelius' tid. I lådan för "Uniformer", sorterad under arkivrubriken "Posten i konsten", dominerar tyska, danska och i viss mån franska konstbilder. Uniformer avbildades tacksamt med 1800-talets nyvunna litografiska teknik. Bland annat trycktes ett planschverk med svenska arméns uniformer redan 1824. Trots den nya tekniken är det sparsamt med äldre reproducerade bilder av svenska postuniformer, i motsats till vad som finns om man jämför med t.ex. danskt material.

Postdrängar och postiljoner har ända sedan 1600-talet varit försedda med vapenbrickor och/eller beklädnad som visat att de utfört sina ärenden i kronans tjänst. Redan i Postens stiftelseurkund "Post-Bådhen" slås det fast att postdrängen som identifikations-tecken skulle bära en vapenbricka på bröstet. Enligt en akademisk avhandling tryckt 1689 var det snarare utrustningen än enhetliga kläder som kännetecknade och därmed skyddade en postiljon under 1600-talet. Postiljonens utrustning bestod av rock, posthorn och postväska, och därtill sågs det som ett kännetecken att postiljonen bytte hästar

på ett bestämt ställe. Från 1600- och 1700-talen är dock svenskt bildmaterial så gott som obefintligt, undantaget enkla träsnittsvinjetter av postryttare på samtida tidskriftsomslag.

Det är också sparsamt med bilder som ger en vink om hur postiljoner eller postbetjante kunde vara klädda före 1800-talets mitt. I samlingarna finns ett par skissartade tuschteckningar med titeln "Snäll Posten", utförda 1841 av diktaren och konstnären Gudmund Leonard Silverstolpe (1815-1853). Teckningarnas titel syftar på en dubbelt så snabb postbefordran som inte fick ta mer än en timme per mil. Bredvid kusken på kuskbocken till en enkel kärra har tecknaren placerat en till synes utmattad eller kanske sovande postiljon, som är klädd i dubbelknäppt rock och hatt med skärm och hög kulle. Framtill på hatten sitter en sköld försedd med tre kronor, vilket överensstämmer väl med den postiljonsbeklädnad som fastställdes 1823.

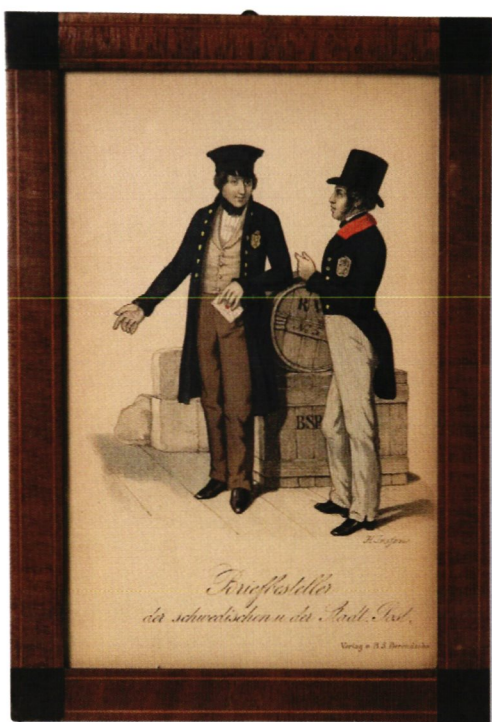
Dessutom finns det två bilder som inte föreställer några "vanliga" postiljoner, utan snarare ett par något ovanliga postmän i ovanliga uniformer. En kolorerad uniformsritning, daterad 1830, (handtecknad kopia av en ritning i Riksarkivet) visar hur en båtsman skulle vara klädd på postångfartyget *Constitutionen*, som gick i trafik mellan Ystad och Stralsund 1824-1837. Den andra bilden är ett tyskt litografiskt tryck från 1843 som föreställer en brevbärare vid det svenska postkontoret i Hamburg tillsammans med en tysk stadsbrevbärare. Denna litografi är reproducerad och förekommer i flera upplagor.

De allra äldsta, och kanske mest intressanta uniformsritningarna i samlingarna utgörs av ett par kolorerade original från 1817 som visar förslag till uniformer för Kungliga Postverkets ämbets- och tjänstemän. Det framgår att uniformen har fastställts av Kungl. Maj:t den 4 september 1817, och allt talar för att ritningarna föreställer de första fastställda uniformerna för högre tjänstemän i Posten. Båda ritningarna har registrerats i samlingarna på 1950-talet, men medan den ena har en helt anonym härkomst har

Tuschteckning "Snäll Posten" av Gudmund Leonard Silfverstolpe, daterad 1841. Foto: Robert Mattson.

Pen and ink drawing "Express Mail" by Gudmund Leonard Silfverstolpe, dated 1841.

T.v. brevbärare vid svenska postkontoret i Hamburg. Litografi, Tyskland, 1843. Foto: Sven Tideman.

To the left: Postman at the Swedish post office in Hamburg. Lithograph, Germany, 1843.

den andra en påskrift på baksidan där det framgår att ritningen legat hopvikt i en cirkulärsamling från 1800-1824 på ett postkontor i Borås, och att den inkom till museet 1956. Ritningarna visar att 1817 års uniformer helt och fullt följde det tidiga 1800-talets mode. Civila uniformer var en nyhet vid den här tiden, men stilen överensstämmer väl med samtida militär uniform som i sin tur hämtade inspiration från Napoleons armé. Postuniformen lånar den militära uniformens tecken på makt och myndighet samtidigt som den blå frackens breda axlar och de åtsmitande byxorna bidrog till att forma ett manligt kroppsideal.

År 1866 reformerades uniformeringen för högre ämbets- och tjänstemän. Den äldre uniformen kompletterades med en släpuniform, en uniform för vardagligt bruk. Därmed kom 1817 års uniform att kallas paraduniform. I arkivet finns en grupp uniformsritningar som visar såväl den moderniserade paraduniformen som släpuniformen, båda i flera utföranden som visar olika hierarkiska nivåer. Med 1866 års uniformsritningar inträder en "modernare" tid på flera sätt. Från den tiden finns det tryckta cirkulär med

uniformsbestämmelser som direkt kan kopplas till ritningarna. Det finns paraduniformer från senaste delen av 1880-talet bevarade i samlingarna och släpuniformen har med tiden kunnat dokumenteras med hjälp av den nya fotografiska tekniken.

Ritning till uniform för postverkets ämbets- och tjänstemän, daterad den 4 september 1817.

Foto: Robert Mattsson.

Drawing of a proposed uniform for P.O. officials and clerks, dated 4th September 1817.

Kopior kompletterar föremålssamlingarna

Det intressanta med museets få men unika uniformsritningar är inte bara bilderna i sig, utan även det faktum att flera av dem har använts som förlagor till nytillverkade uniformskopior som tillförts samlingarna. Frågan är i vilket syfte dessa rekonstruktioner gjordes? Var tanken helt enkelt att de förmodligen ganska påkostade kopiorna skulle komplettera samlingarna så att den svenska postuniformens historia skulle bli "fullstän-

Rekonstruerad uniform för postiljon, enligt teckning från 1841.
Använd vid Kuglepostvagnens jubileumsfärd mellan Stockholm och Göteborg 1936.

Uniform for postman, based on 1841 drawing. Worn for the Kugle Mail Coach anniversary journey between Stockholm and Gothenburg in 1936.

dig" i museets permanenta utställningar?

Den första kopian som tillverkades hade Silfverstolpes teckning av en postiljon från 1841 som förlaga. Denna "postiljonsuniform", bestående av rock och mössa (och även stövlar), syddes enligt huvudliggaren upp till Postens 300-årsjubileum 1936. Under jubileumsåret användes uniformen dels av Postmuseums vaktmästare vid programaktiviteter på museet och dels under en uppmärksam jubileumsfärd med den danska "kuglepostvagnen" mellan Göteborg och Stockholm. Året efter registrerades postiljonsuniformen som museiföremål.

Det framgår tydligt att Paul Gerhard Heurgren, som blev museets föreståndare 1934, bland många andra postala teman var intresserad av postbeklädnadens historia. Efter ingående arkivstudier publicerade han en artikel om postiljoners och postbönders beklädnad i *Postryttaren* 1950. Artikeln klingar dock av redan vid mitten av 1800-talet, då Heurgren främst bygger på uppgifter ur äldre postala förordningar och skrivelser. De

handtecknade uniformsritningarna från 1817 och 1866 registrerades i samlingarna i början av 1950-talet. Kanske var det dessa nyförvärv i kombination med 1936 års kopierade postiljonsuniform som inspirerade museets tjänstemän till att låta Militärekiperingsaktiebolaget (MEA) i Stockholm sy upp flera kopior efter uniformsritningar i samlingarna.

Postmuseums verksamhetsberättelse från 1952 berättar att de permanenta utställningarna hade utökats med tre uniformer: "en paraduniform för postmästare från 1800-talets början, en uniform för båtsman å postångfartyg på 1830-talet och en uniform för svensk brevbärare i Hamburg på 1840-talet". Det råder ingen tvekan om att de nya uniformerna överensstämmer med bildmaterialet från 1800-talet, men det framgår inte av texten att det handlar om kopior. När Heurgren presenterar museets utställningar i "Sveriges Postverk" berättar han att det till en grann paraduniform från 1800-talets början "hör bl.a. en stor plymascherad trekan-

tig hatt, blå rock, vit väst och höga mjuka stövlar". Han nämner också en blå uniform med kort jacka som burits av en båtsman på postångfartyget *Constitutionen*. Att dräkterna är kopior framgår dock inte.

De uniformsbeklädnader Heurgren beskriver var placerade i fyra stora monterskåp med två dräkter i varje. Dessa monterskåp visades under flera årtionden i Postmuseums historiska avdelning. Att döma av fotografier och bildtexter i museets fotosamlingar innehöll skåpen följande dräkter:

1. Kopia av paraduniform från 1817
2. Kopia av uniform använd av båtsman på *Constitutionen*
3. Generaldirektör Julius Juhlsins paraduniform från 1920-talet
4. Kopia av uniform för svensk brevbärare i Hamburg från 1840-talet
5. Kopia av postiljonsuniform efter Silverstolpes teckning från 1841
6. Postiljonsbeklädnad med full utrustning från 1880-talet
7. Uniform för postexpeditör från 1910-talet
8. Uniform för brevbärförman från 1910-talet

Ordningen i monterskåpen framstår i första hand som kronologisk med den "äldsta" dräkten som nummer ett, även om Julius Juhlsins paraduniform från 1920 i en modell som togs fram 1866 på ett lite oförklarligt sätt bryter kronologin. De utställda uniformerna har tilldelats samma status i utställningen och samtliga av dem har registrerats i samlingarna. De nytillverkade uniformerna har i vissa fall katalogiserats med tillägget "kopia", i andra fall är det endast uppgiften "sydd på MEA" som antyder att det är fråga om en kopia.

Det var inte ovanligt vid museerna att man i samband med att samlingarna systematiserades och ordnades också lade ner arbete på att identifiera vad som saknades för att eventuella luckor skulle kunna kompletteras. Under 1900-talets första hälft var samlingarna inte till lika stora delar som idag

förvarade i magasin och arkiv, utan ordnandet och systematiserandet gjordes med tanke på hur materialet skulle visas i utställningarna. Följden blev att man i den historiska avdelningen har konstruerat en uniformshistoria som delvis bygger på ett fåtal och kanske något atypiska uniformsbilder.

Att museimännen har satt uniformsplagg ur samlingarna på kroppen känns en smula annorlunda i förhållande till dagens antikvariska synsätt. Med tanke på att samlingarna skall bevaras för all framtid är rekommendationerna istället att föremål och dokument hanteras med skyddande vita bomullsvantar. Idag är det inte heller troligt att man skulle registrera rekonstruerade dräkter i museisamlingarna. Vid sidan om museisamlingarna förekommer det dock fortfarande att Postmuseum tar fram kopior eller att äldre uniformer används på kroppen. Detta görs dock uteslutande inom ramen för museets rekvisitasamling, vilken innehåller material som kan användas friare i museets utställningar eller vid programverksamheter inom eller utanför museet. Exempelvis lät man 1986 tillverka en rekonstruktion av en postiljonsuniform i 1700-talsmodell till museets nuvarande basutställning.

Uniform för kvinnliga brevbärare

Under museets första tid bokfördes föremålssamlingarna på enkla inventarieblanketter som ursprungligen var skapade för postkontorens behov. År 1914 infördes huvudliggaren i vilken föremålen fördes in för hand i löpande nummerordning. Under 1950-talet kompletterades huvudliggaren med en kortkatalog där varje föremål representeras av ett katalogkort med inventarie-nummer, beskrivning och fotografi. Nästa steg i utvecklingen togs 1986, då man påbörjade registreringen av de allt större föremålssamlingarna i en egen databas.

Under andra hälften av 1900-talet blev det successivt inaktuellt med uniformering för högre tjänstemän. Samtidigt skapade samhällsförändringen ett ökat behov av brevbärare, varvid kvinnor aktivt rekrytera-

des till deltidsarbete i Posten. Hur är då kvinnliga uniformer representerade i samlingarna? Vilka kvinnliga plagg har man samlat in? Varifrån har de kommit? Har det främst skett genom spontana gåvor eller kan man urskilja en aktiv insamling? Har de kvinnliga plaggen samlats in i efterhand, eller i samband med att de infördes? Med hjälp av en god portion fantasi, och med sökning på ordet "kjol" i databasen tillsammans med korssökningar i huvudloggaren och kortkatalogen har jag kunnat få en uppfattning om samlingarnas bestånd av kvinnliga dräkter.

Den första kvinnliga postuniformen infördes med 1948 års beklädnadsreglemente som en följd av de kvinnliga insatserna i brevbäringen vid andra världskrigets slut.

Paraduniform för generaldirektör, 1920-tal (t.v.).
Rekonstruerad uniform för brevbärare vid svenska postkontoret i Hamburg enligt ritning från 1843.
Foto: Yngve Hellström.

Dress uniform for the Postmaster General,
1920s (left). Uniform for postman at the Swedish
post office in Hamburg based on drawing from 1843.

Någon kvinnlig uniform från den tiden finns dock inte i samlingarna. De äldsta kvinnliga plaggen utgörs av ett par vädindräkter som användes på Postsparbankens reklamavdelning under 1950-talet.

Under 1960-talet blev kvinnliga brevbärare allt vanligare och samtidigt som en ny och mer feminin sommaruniform infördes 1966 har ett flertal dräkter köpts in direkt från Postverkets centralförråd. Utöver den nya sommaruniformen registrerades ett par exemplar av den uniformsmodell som infördes 1961. Även när det gäller den moderniserade "tjänstedräkt" som infördes i Posten 1973 förvärfvade museet flera exemplar av varje plagg i kollektionen – denna gång som gåva från Poststyrelsens intendantsbyrå. Under 1980-talet infördes åter nya brevbäraruniformer, men dessutom tog Posten för första gången fram enhetliga plagg till kassapersonalen. I båda fallen har oanvända plagg köpts in till samlingarna från Postens inköpscentral.

Således har så gott som samtliga nya kvinnliga plagg inkommit till Postmuseum, antingen som gåva eller via inköp från Postens förråd, i nära anslutning till att de började användas av personalen. Av intilliggande inventarienummer i huvudloggaren är det inte svårt att dra slutsatsen att detsamma gäller manliga uniformer. Förfaringssättet överensstämmer väl med dåvarande målsättning att ta in nya och oanvända plagg för att undvika solkiga och smutsiga kläder i samlingarna. Under 1990-talet sker dock en förändring. Nya ideal gör att intresset ökar för att ta emot använda kläder från enskilda postanställda brukare.

Nya insamlingsideal ger nya möjligheter

Postmuseum grundades i en föränderlig tid då förväntningarna på det framväxande industrisamhället var stora. Samtidigt fanns det starka krafter som verkade för att rädda och bevara föremål och dokument från det samhälle man lämnade bakom sig. Hazelius och hans verk inspirerade till skapandet av museisamlingar, hembygdsgräddor och hemslöjdsföreningar. Samtidigt var själva utställ-

ningsmediet något nytt. Medan Hazelius byggde upp scenerier av stuginteriörer, befolkade med människofigurer i folkdräkt från det forna Sverige, exponerade de stora industriutställningarna framtidens överdåd av massproducerade varor.

Även för Postmuseums del var insamlandet och bevarandet av det gamla en av grundidéerna. Entusiasmen över att samla

Sommaruniform för kvinnlig brevbärare, modell 1966. Inköpt från Postverkets Centralförråd.
Foto: Sven Tideman.

Summer uniform for female mail carrier.
Purchased from Post Office Central Stores.

allt tänkbart material på postala teman är tydlig och allt registrerades med samma noggrannhet. Samlingarna har sedan fortsatt att växa genom både gåvor och inköp. Den ökande massproduktionen av varor efter andra världskriget har dock tvingat museerna att se med nya ögon på insamlandet. Museernas gemensamma sammanslutning för samtidsdokumentation, Samdok, bildades ursprungligen för att diskutera nya former för föremålsförvärv. Målsättningen var att landets museer skulle fördela insamlandet tematiskt för att undvika att samma typer av föremål samlades in av flera museer. Trots att frågan om föremålsförvärv har återkommit under åren har Samdok framför allt kommit att handla om etnografiskt inspirerade fältundersökningar kombinerade med fotografisk dokumentation.

Eftersom det inte längre är möjligt att utöka samlingarna urskillningslöst har en medföljande berättelse om föremålen blivit en allt viktigare faktor för museerna. Helst vill man ha utförliga svar på frågor om varifrån föremålen kommer, hur de har använts och vem eller vilka som har tillverkat, ägt och använt dem. Varje föremål bör helst åtföljas av en berättelse som gör att man kan följa dess historia.

Utan att ha gjort en fullständig genomgång av samlingarna är det mitt intryck att de flesta uniformer, tjänstedräkter och profilkläder som tagits fram av Posten sedan mitten av 1900-talet är väl företrädde i samlingarna. De kan dock lika gärna vara inköpta från Postens Inköpscentral som skänkta och därmed använda av någon enskild människa. Även om det är en ideallsituation att intervjua givaren/brukaren och samla in så mycket information som möjligt, har vissa föremål med vagare uppgifter tagits emot när det finns en tydlig koppling till Posten. Frågan om föremålsinsamling är fortfarande levande i museikretsar och i den mån det finns möjlighet att kombinera fältstudier, fotodokumentation och föremålsinsamling ses det idag som en fördel.

Det har gjorts flera intressanta uniforms-förvärv till Postmuseum under senare år. Våren 2003 fick museet ett erbjudande om en

kvinnlig brevbärraruniform från 1960-talet. Gåvan bestod av fem uniformsplagg (kavaj, kjol, båtmössa och en udda sommarkavaj av 1961 års modell samt "mössa för kvinnlig personal" från 1964) som använts av fru Ingrid Freding när hon arbetade som deltidssanställd brevbärare i Jönköping. Med plaggen följde givarens (ett barnbarn) uppgifter om vem som hade använt plaggen samt något om fru Freding som person. Fortsatta kontakter med givaren ledde till att uniformen kunde kompletteras med uppgifter, dokument och foton som gjorde förvärvet till en intressant helhet. Därmed blev det möjligt att sätta in uniformen och dess historia i ett större postalt och samhälleligt sammanhang. På så sätt ger fru Fredings uniform ny kunskap trots att samma modell finns i samlingarna sedan tidigare.

Ett annat nyförvärv hör ihop med den omfattande omorganisation som genomfördes i Posten under 2002/2003. I samband med införandet av det nya servicenätet visades på Postmuseum utställningen "En riktig post?", vilken berättade om tidigare stora omorganisationer under 1900-talet. Som en del av utställningen ville man visa att nya uniformer har införts i takt med de stora omorganisationerna. Uniformskavalkaden skulle avslutas med 2003 års nya profilkläder. Där, gärna kopplade till en verklig person.

Att införskaffa kläderna till utställningen och därmed samlingarna blev min uppgift. Eftersom Postmuseum sedan flera år har dokumenterat Posten i Knivsta, föll det sig naturligt att söka upp en brevbärare just där. Med hjälp av museets tidigare fotograf Sven Tideman fick jag kontakt med brevbärare Lisbeth Friberg. En marsdag 2003 kunde jag tillsammans med Sven följa Lisbeth under hennes arbetsdag. Resultatet blev en fältberättelse, inklusive Lisbeths synpunkter på kläderna, en fotodokumentation av hennes arbetsdag samt insamling av samtliga de plagg hon valt ut ur den nya klädkollektionen. Kläderna kunde också kompletteras med en del informationsmaterial, bland annat bilder och blanketter som delats ut till varje brevbärare när kläderna skulle beställas.

Brevbärare Lisbeth Friberg i Knivsta, klädd i profilkläder från 2003.
Foto: Sven Tideman.

Mail carrier Lisbeth Friberg at Knivsta, dressed in contemporary dress from 2003.

Förutsättningen för att framtiden ska kunna ha fullständig glädje av materialet är att det ordnas så att föremål, fotografier och dokument har tydliga hänvisningar till varandra. Den som intresserar sig för Ingrid Fredings eller Lisbeth Fribergs brevbärraruniform i föremålssamlingarna bör automatiskt finna kopplingar till bilder och arkivalier. I de beskrivna uniformsförvärven möts två yrkeskvinnor från två skilda tidsepoker. Deras situation är i vissa stycken jämförbara och i andra helt olika, men med utgångspunkt i en diskussion om deras kläder vore det fullt möjligt att framställa en intressant berättelse om Posten, samhället och människan.

Källor och litteratur

Caloander, Joachim B. / Swederus, Matthias,
Discursus Academicus de Tabellario.
Åbo 1689. (Översättning har i tillämpliga fall
gjorts av Anne-Marie Larsson.)

Heurgren, Paul Gerhard,
Svenska postiljoners och postbönders
beklädnad.
Postryttaren 1950.

Heurgren, Paul Gerhard,
Postmuseum. i: Landström, Axel (red.):
Sveriges Postverk.
Uppsala 1956.

Kungl. Generalpoststyrelsens cirkulär.
5/12 1893, 17/3 1903.

Lannge, Erik G.,
Postmuseets modellsamling.
Postryttaren 1950.

Larsson, Marianne,
De ser så kvinnliga ut i sina uniformer. i:
Svensson, Birgitta & Waldén, Louise (red.),
Den feminina textilen: makt och mönster.
Stockholm 2005.

Magnusson, Ingvar,
Litografien 200 år: historik, hantverk,
industri.
Älvsjö [1996].

**Medelius, Hans, Nyström, Bengt & Stavenow-
Hidemark, Elisabet (red.),**
Nordiska museet under 125 år.
Stockholm 1998.

**Minnesskrift vid invigningen af nya posthuset
i Stockholm år 1903, 2-3.**
Stockholm 1904.

Morell Nielsen, Arne,
Post og Teles Uniformer.
Köpenhamn 1997.

Nilebrant, Stig,
Högre posttjänstemäns uniformering.
Postryttaren 1971.

Postmuseum under 1951-1953.
Postryttaren 1951-1953.

Rudbeck, Johannes,
Postmuseum.
Svenskt Postväsen.
Stockholm 1924.

Silvén-Garnert, Eva (red.),
Tumme med tingen: om det materiellas roll i
museernas samtidsdokumentation.
Stockholm 1992.

Svenskt Konstnärslexikon, 5.

Otryckta källor

Nordiska museets arkiv

Depositionshandling från Postverkets
Allmänna Persedelförråd den 20 maj 1887.

Brev från Kungl. Generalpoststyrelsen till
Nordiska Museet den 22 januari 1910.

Postmuseums arkiv

I 5:
Koncept till skrivelse till
Kungl. Generalpoststyrelsen den 9 juni 1904.

Protokollsutdrag till Förrådsintendenten
den 6 maj 1887 (avskrift).

Vördsam promemoria från Erik G. Lannge
den 13 februari 1904 (avskrift).

Vördsam promemoria från Erik G. Lannge
den 31 oktober 1904 (avskrift).

I 60 a:
Inventariejournal vid Postmuseet
under år 1906.

Stencilerade källor i Postmuseums bibliotek

Anförande av kameralbyråchefen angående
postbetjäntes uniformsbeklädnadsförmåner
(orig. i Kameralbyråns registratur för den 28
mars 1892).

Heurgren, Paul Gerhard,
Postmusei historia
[Stockholm] 1937
Manuskript mångfaldigat i 100 ex.

Clothing in the Postal History Collections

Ordinary, scientific and exhibitable are key words in Post Museum's policy for collecting postal history items. The aim of the collections is that they should tell a story about people and work in the Post Office at all levels, during different periods of time and in different parts of the country. When new objects and documents are acquired, it is essential that they contribute new knowledge, and it is an advantage if they can assist in arousing interest in the Museum's exhibitions. The purpose of the collections is to mirror the Post Office through the ages. It is therefore important to document both major and minor development stages, preferably with clear dividing lines. Carefully chosen examples from Post Office life can represent a larger whole, since it is impossible to collect "everything".

Against the background of a current research project on clothing used in the Post Office, I have tried to visualise the collecting process, on the basis of clothes and uniforms. All items in the collections relating to uniforms and other clothing have been registered under the term "clothing". The collections contain mainly regulation uniform garments, but also outer, winter and protective clothing. There are also garments for cashiers from more recent times as well as a number of foreign uniforms.

A Postal Museum is established

In 1903, the Post Office arranged an exhibition in the new Central Post Office Building on Vasagatan in Stockholm in connection with the first meeting of Nordic Post Office officials. It was here that the idea of a Swedish postal museum took shape. The aim of the exhibition was to arouse interest in a Swedish postal museum, which was to

be created "to preserve postal items from times gone by".

The collections were to be divided into two main sections: the "Historical Department" to which a number of items shown at the 1903 exhibition were transferred, including among other things "a couple of life-size figures dressed in old post office uniforms". "The Model Collection" was to contain appropriate objects, forms and consumer articles from the Post Office stores, including a postman's uniform and other equipment.

The doors opened on Post Museum in December 1906. An inventory journal from the Museum's first year gives an indication of how the collecting work started. The records show that the first registered items of uniform came from the Post Office stores. This may indicate that the garments were still in use and were to be added to the Model Collection, but the Post Office stores also contained old garments. For example, it can be assumed that what is probably the Museum's oldest garment had been kept in the Post Office stores for some time, i.e. a pair of leather-trimmed rough homespun woollen trousers, which can be dated to the 1830s and were probably intended for postmen on horseback. The trousers are provided with the official seal of the Post Office Board, which means that they have been approved by the Board as garment samples.

The Collections grow

In January 1910, Julius Juhlin, the Postmaster General, wrote to Nordiska museet (the Nordic Museum) asking for the return of garments deposited there in the 1880s. Juhlin considered that the items "should now

be included in the collections of the postal museum established in 1906".

The Museum has acquired a lot of items for its collections by way of appeals through internal Post Office channels and through purchase or private gifts. Furthermore, it was decided in 1914 that one specimen of all "pieces of equipment, effects and consumer articles" ordered by the Post Office was to be given to the Museum.

The items in the uniform collections are mainly gifts, but quite a few have also been acquired direct from the Post Office stores. Most of the garments in the collections are regulation uniforms in dark-blue broadcloth or wool, consisting of a frockcoat and trousers or a jacket, waistcoat, trousers and cap including symbols of rank. The uniforms have been in use since the middle of the 19th century, mainly by low-ranking employees who were obliged to wear uniform, but also by high-ranking officials.

It has not always been possible to comply with the ambition expressed when the Museum was established that all items should be provided with information on "origin, significance, purpose and use". Often there is only a date, probably determined from the Post Office regulations, but sometimes there are more details on who has donated or used the clothes. However, the garments are never completely without provenance since it is always known that they have been used by Post Office employees.

A Collection of Foreign Uniforms

During his first year as head of Post Museum, Johannes Rudbeck contacted several foreign post offices asking for foreign postmen's uniforms for the Museum's collections. A few uniforms were acquired as a result of his, but many more were collected in connection with the Universal Postal Union Congress in Stockholm in 1924. Delegates from around seventy countries attended the congress. At the request of the Museum, many of these delegates afterwards donated postmen's uniforms to the collections.

Post Museum has today a considerable collection of foreign uniforms, mainly from the 1920s. In addition, there are several photographs of foreign post office employees in uniform. There has probably never been a temporary exhibition showing all this material but, for several decades, foreign uniforms were on display in the foreign section of the permanent exhibitions. Heurgren's comments would seem to indicate that the foreign uniforms were never closely examined or described.

Drawings of Uniforms in the Archives

It is evident that, during the first few decades, material for the Museum was collected with great enthusiasm. The archives show that the Museum's employees have been searching hard for all postal material imaginable from all over the world, often in Swedish or foreign second-hand bookshops. Among a number of other things, the archives contain a lot of drawings, engravings, lithographs and prints of uniforms from all over the world. In the past, the dividing line was not as clear-cut as it is today between items that are stored, and descriptive or pictorial documents that are filed. In 1914, which was the start of the registration of items in the Post Museum Inventory, pictures were often treated in the same way as objects. Both originals and prints, and sometimes even newspaper cuttings, were given their own inventory numbers.

The very oldest, and perhaps most interesting, drawings of uniforms in the collections are a couple of coloured originals from 1817 showing proposed uniform designs for Post Office's officials and clerks. As can be seen, the uniform had been approved by the Swedish Government on 4th September 1817, and it is very likely that the drawings show the first regulation uniforms for high-ranking Post Office officials. The most elegant drawing has been registered in the collections as late as the 1950s but, unfortunately, there is no indication of its provenance or how it has ended up at the Museum.

In 1866, there was a uniform reform affecting high-ranking officials and clerks. A new uniform for everyday use was introduced in addition to the old one. This led to the 1817 uniform being referred to as a dress uniform. The archive contains a set of drawings of uniforms, showing both the modernised dress uniform and the everyday uniform, both in several designs for different levels of the Post Office hierarchy. The 1866 uniform drawings are, in many ways, the start of a "more modern" time. From then on, printed circulars are issued with regulations which tie up with the drawings. In addition, the collections contain original uniforms, and the everyday uniform has also been documented using photography, then a new technology.

Copied Uniforms supplement the Object Collections

The interesting thing about the Museum's few but unique drawings of uniforms is not only the pictures but also the fact that several of the drawings have been used as a basis for new uniforms made up especially for the collections. The first copied uniform was based on the artist Gudmund Leonard Silfverstolpe's (1815-1853) drawing of a postman from 1841. This "postman's uniform" was made in 1936 for the 300th anniversary of the Post Office. During the year of the jubilee, this uniform was worn by the Museum's attendants during programmes at the Museum. The following year the postman's uniform was registered as a museum object.

Modern thinking finds it a little strange that the Museum's employees have been prepared to wear uniform garments from the collections. As the collections are to be preserved for the future, the recommendation now is that objects and documents are to be handled using protective white cotton gloves. Nor is it likely nowadays that copied garments would be recorded in the Museum's collections. However, outside the Museum's collections, it still happens that Post Museum has uniforms made up or that

old uniforms are worn. This is done strictly within the framework of the Museum's collection of theatrical props, containing items that can be used more freely in the Museum's exhibitions or for programmes in or outside the Museum.

Uniforms for Female Mail Carriers

During the second half of the 20th century, uniforms for high-ranking officials were gradually discontinued. At the same time, our changed society needed more mail carriers, and women were therefore actively recruited for part-time work in the Post Office.

The first uniform for women was introduced in the regulations of 1948, as a result of the contribution made by women as mail carriers at the end of the Second World War. Unfortunately, the collections do not contain a female uniform from that time.

The oldest garments for women in the Museum's collections are a couple of costumes for hostesses in the Publicity Department of the Post Office Savings Bank in the 1950s. During the 1960s, female mail carriers became more and more common and, at the same time as a new and more feminine summer uniform was introduced in 1966, the Museum bought several costumes direct from the Post Office Central Stores. A couple of uniforms of the design introduced in 1961 were registered at the same time as the 1966 summer uniform. As regards the modernised uniforms introduced in 1973, the Museum acquired several copies of each garment in the collection – this time as a gift from the Post Office Central Stores.

During the 1980s, more new mail carrier uniforms were introduced, but this time the Post Office also introduced "official garments" for Post Office cashiers. In both cases, the Museum has purchased unused garments for the collections from the Post Office Central Stores.

New Collecting Ideals

Since it is no longer possible to increase collections indiscriminately, the existence of full information on all objects has gradually become more important for all museums, preferably comprehensive answers to the questions: Where are the objects from, how have they been used and who has made, owned and used them? Each object should be accompanied by a statement so that it is possible to follow its history through time.

During the last few years, Post Museum has acquired several interesting uniforms; for example, in the spring of 2003, the Museum was offered a female mail carrier uniform from the 1960s. The garments were accompanied by a statement from the donor (a grandchild) explaining who had worn them. Further discussions with the donor resulted in more information, documents and photographs becoming available, which turned the uniform into an interesting exhibit.